

YOSHLAR O'RTASIDA HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI OLISHNING DOLZARB MASALALARI

Xo'janazarova Mohinur Shuhratbek qizi

IIV Andijon akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishning dolzarb masalalari, ularning kelib chiqish sabablari hamda profilaktik choralar tizimi tahlil qilinadi. Bugungi kunda yoshlarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, ularni turli salbiy illatlardan asrash, jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olish jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada ta'lim muassasalari, oila, mahalla va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning yoshlar tarbiyasidagi hamkorligi yoritiladi. Shuningdek, yoshlar orasida huquqbuzarliklarning oldini olishda profilaktik suhbatlar, huquqiy targ'ibot, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanishning samaradorligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: yoshlar, huquqbuzarlik, profilaktika, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, jinoyatchilikning oldini olish, tarbiya, oila, mahalla, ta'lim muassasasi, huquqiy targ'ibot, ijtimoiy muhit.

Bugungi kunda yoshlar masalasi har qanday jamiyat taraqqiyotining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki yosh avlodning huquqiy ongi, ma'naviy dunyoqarashi, ijtimoiy faolligi va qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalanishi mamlakatning kelajakdagi barqaror rivojlanishini belgilaydi. Ayniqsa, globallashuv, axborot oqimining kuchayishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar hayotiga keng kirib kelishi sharoitida ularni turli salbiy ta'sirlardan himoya qilish, huquqbuzarlik va jinoyatchilikka moyillikning oldini olish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Yoshlar o'rtasida sodir etiladigan huquqbuzarliklar faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning muammosi emas, balki oila, ta'lim muassasasi, mahalla, jamoatchilik tashkilotlari va butun jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy vazifadir. Chunki har bir huquqbuzarlikning ildizida ma'naviy bo'shliq, huquqiy savodsizlik, nazoratsizlik, nosog'lom muhit, iqtisodiy qiyinchilik yoki tarbiyadagi kamchiliklar bo'lishi mumkin. Shu sababli yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda jazolashdan ko'ra, profilaktika, tushuntirish, tarbiyalash, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va to'g'ri yo'naltirish ishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida yoshlarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, ularning qonuniy manfaatlarini himoya qilish, huquqiy madaniyatini oshirish hamda huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish davlatning asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan. Bu

esa yoshlar bilan ishlashda insonparvarlik, adolat, qonun ustuvorligi va profilaktik yondashuv tamoyillarini kuchaytiradi.[1]

ASOSIY QISM

Yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish masalasi, avvalo, huquqiy tarbiya va huquqiy ongni shakllantirish bilan chambarchas bog'liq. Huquqiy ong — bu shaxsning qonun, huquq, majburiyat, javobgarlik va adolat haqidagi tushunchalar tizimidir. Huquqiy madaniyat esa ushbu bilimlarning amaliy xatti-harakatda namoyon bo'lishidir. Yosh inson qonunni bilsa, lekin unga amal qilmasa, bu huquqiy madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganini ko'rsatadi. Shu bois huquqiy bilim berish bilan birga, yoshlarda qonunga hurmat, javobgarlik hissi, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish zarur.

Huquqbuzarliklarning oldini olishda eng birinchi institut — bu oiladir. Oila bolaning dastlabki tarbiya maskani bo'lib, unda shaxsning axloqiy qarashlari, odo-axloq me'yorlari, kattalarga hurmat, halollik, mas'uliyat va mehnatsevarlik kabi fazilatlarini shakllanadi. Oilada farzand bilan doimiy muloqotning yo'qligi, ota-onaning nazoratsizligi, oilaviy nizolar, befarqlik yoki haddan tashqari qattiqqo'llik yoshlarning ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Natijada ayrim yoshlar ko'cha muhitiga, salbiy guruhlariga yoki internetdagi zararli axborotlarga berilib ketadi. Shu sababli ota-onalarning pedagogik va huquqiy savodxonligini oshirish ham profilaktikaning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Ta'lim muassasalari ham yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda alohida o'rin tutadi. Maktab, kollej, litsey va oliy ta'lim muassasalarida huquqiy targ'ibot ishlarini samarali tashkil etish yoshlarning qonuniy fikrlashini rivojlantiradi. Huquq fanini faqat nazariy ma'lumot sifatida emas, balki hayotiy vaziyatlar, amaliy misollar, rol o'yinlar, bahs-munozaralar va huquqiy keyslar asosida o'qitish maqsadga muvofiqdir. Masalan, o'quvchilarga "ijtimoiy tarmoqda haqorat yozish qanday javobgarlikka olib keladi?", "jamoat joyida bezorilik qilishning oqibati qanday?", "birovning mulkiga zarar yetkazish uchun qanday javobgarlik mavjud?" kabi savollar orqali huquqiy vaziyatlar tahlil qildirilsa, ular qonunning amaliy ahamiyatini chuqurroq anglaydi.

Huquqbuzarliklar profilaktikasining muhim yo'nalishlaridan yana biri — mahalla institutining faolligidir. Mahalla yoshlarning yashash muhiti, oilaviy sharoiti, do'stlari, bo'sh vaqtini qanday o'tkazishi va ijtimoiy muammolarini aniqlashda eng yaqin tizim hisoblanadi. Mahalla faollari, yoshlar yetakchilari, profilaktika inspektorlari, maktab rahbariyati va ota-onalar hamkorlikda ishlasa, xavf guruhiga kiruvchi yoshlarni erta aniqlash va ularga zarur yordam ko'rsatish imkoniyati oshadi. Ayniqsa, dars qoldiradigan, oilaviy muammolari bor, nosog'lom muhitda ulg'ayayotgan yoki salbiy guruhlariga qo'shilib qolgan yoshlar bilan individual ishlash zarur.

Yoshlar huquqbuzarligining asosiy sabablaridan biri bo'sh vaqtning mazmunli tashkil etilmasligidir. Bo'sh vaqtni nazoratsiz va maqsadsiz o'tkazish yoshlarni turli

salbiy xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun sport to'garaklari, fan klublari, kitobxonlik tanlovlari, kasb-hunarga yo'naltirish mashg'ulotlari, ijodiy loyihalar va volontyorlik faoliyatlarini kengaytirish muhimdir. Yoshlar foydali faoliyat bilan band bo'lsa, ularda o'ziga ishonch, maqsad, mas'uliyat va jamiyatga daxldorlik hissi kuchayadi. Ayniqsa, sport va san'at yoshlarning energiyasini ijobiy yo'nalishga buradi, ularda intizom, iroda, sabr va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Bugungi axborotlashgan jamiyatda internet va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar tarbiyasiga ta'siri juda katta. Bir tomondan, internet bilim olish, muloqot qilish va rivojlanish uchun keng imkoniyat yaratadi. Ikkinchi tomondan, unda zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi, axloqsizlikka undovchi, yolg'on axborot tarqatuvchi yoki yoshlarni huquqbuzarlikka chorlovchi materiallar ham uchrashi mumkin. Shu bois yoshlarning axborot madaniyatini shakllantirish, ularga internetdan xavfsiz foydalanish qoidalarini o'rgatish, kiberhuquqbuzarlik va kiberjinoyatchilik oqibatlarini tushuntirish zarur. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda haqorat, tuhmat, shaxsiy ma'lumotlarni tarqatish, firibgarlik, noqonuniy kontent ulashish kabi holatlar huquqiy javobgarlikka sabab bo'lishi mumkinligini yoshlar yaxshi bilishi kerak.

Yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning profilaktik faoliyati ham muhim ahamiyatga ega. Profilaktika inspektorlari, voyaga yetmaganlar masalalari bo'yicha mas'ullar, maktab psixologlari va mahalla vakillari yoshlar bilan doimiy muloqotda bo'lishi kerak. Bunda faqat nazorat qilish emas, balki ishonchli suhbat, maslahat, psixologik ko'mak, ijtimoiy yordam va to'g'ri yo'naltirish asosiy o'rinda turishi lozim. "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunda profilaktika faoliyatining huquqiy asoslari belgilangan bo'lib, bu sohada davlat organlari va jamoatchilik institutlari hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.[2]

Yoshlarga oid davlat siyosati ham huquqbuzarliklarning oldini olishda asosiy omillardan biridir. Yoshlarning ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi, bandligini ta'minlash, ijtimoiy himoyaga muhtoj yoshlarni qo'llab-quvvatlash, iste'dodli yoshlarni rag'batlantirish va ularni jamiyat hayotiga faol jalb etish huquqbuzarliklarning kamayishiga xizmat qiladi. Chunki ishsizlik, maqsadsizlik, ijtimoiy befarqlik va imkoniyatlarning yetishmasligi ayrim yoshlarni salbiy yo'lga boshlashi mumkin. "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonunda yoshlarning huquq va manfaatlarini ta'minlash, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va har tomonlama kamol topishi uchun shart-sharoit yaratish masalalari belgilangan.[3]

Bola huquqlarini himoya qilish ham yoshlar huquqbuzarligining oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Voyaga yetmagan shaxs huquqbuzarlik sodir etganida, unga faqat jazolanuvchi shaxs sifatida emas, balki tarbiyaga, psixologik yordamga va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga muhtoj shaxs sifatida qarash lozim. Chunki voyaga yetmaganlar ko'pincha hayotiy tajribasizlik, do'stlar ta'siri, oilaviy muammolar yoki e'tiborsizlik sababli noto'g'ri qaror qabul qiladi. Shu sababli bola huquqlarini

ta'minlash, uning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, ta'lim olish va sog'lom muhitda voyaga yetish imkoniyatini kafolatlash profilaktik ishlarning muhim yo'nalishidir.[4]

Yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda kompleks yondashuv zarur. Bunda birinchi navbatda huquqiy targ'ibot ishlari kuchaytirilishi, ikkinchidan, oilaviy tarbiya mustahkamlanishi, uchinchidan, ta'lim muassasalarida amaliy huquqiy mashg'ulotlar tashkil etilishi, to'rtinchidan, mahalla va profilaktika organlari hamkorligi rivojlantirilishi lozim. Shuningdek, xavf guruhidagi yoshlar bilan individual ishlash, ularni kasbga yo'naltirish, psixologik yordam ko'rsatish, sport va madaniyat tadbirlariga jalb etish muhim natija beradi.

Profilaktik tadbirlarning samaradorligi ularning rasmiy va bir martalik tadbir bo'lib qolmasligiga bog'liq. Agar huquqiy targ'ibot faqat ma'ruza shaklida o'tkazilsa, uning ta'siri cheklangan bo'lishi mumkin. Shu bois yoshlarning qiziqishi, yoshi, ijtimoiy holati va hayotiy muammolariga mos yondashuv tanlanishi kerak. Masalan, maktab o'quvchilari uchun sodda, hayotiy misollarga asoslangan suhbatlar; kollej va texnikum o'quvchilari uchun kasbiy javobgarlik va mehnat huquqi bo'yicha mashg'ulotlar; oliy ta'lim talabalari uchun korrupsiya, kiberhuquq, fuqarolik mas'uliyati, shartnoma va mehnat munosabatlari bo'yicha seminarlar tashkil etish samarali bo'ladi.

Shuningdek, yoshlar bilan ishlashda jazolashdan ko'ra profilaktik ta'sir choralariga ustuvorlik berish zarur. Har bir yoshning xatti-harakati ortida muayyan sabab bo'ladi. Shu sababni aniqlamasdan turib, muammoni bartaraf etish qiyin. Masalan, dars qoldirish ortida oilaviy muammo, psixologik bosim yoki moddiy qiyinchilik bo'lishi mumkin. Mayda bezorilik ortida e'tibor yetishmasligi yoki salbiy do'stlar ta'siri bo'lishi mumkin. Shu bois profilaktika tizimi yoshlarni ayblashga emas, ularni to'g'ri yo'lga qaytarishga xizmat qilishi lozim.

Umuman olganda, yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, sog'lom ijtimoiy muhit yaratish va barkamol avlodni tarbiyalashning muhim shartidir. Bu jarayonda har bir tashkilot, har bir oila va har bir fuqaro o'z mas'uliyatini his qilishi kerak. Chunki yoshlar tarbiyasi faqat bir muassasaning vazifasi emas, balki butun jamiyatning umumiy burchidir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish bugungi kunning eng muhim ijtimoiy-huquqiy masalalaridan biridir. Yoshlarning qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalanishi, huquqiy ongi va huquqiy madaniyatining yuksalishi jamiyatda barqarorlik, tinchlik va adolat muhitini mustahkamlaydi. Huquqbuzarliklarning oldini olishda oila, ta'lim muassasasi, mahalla, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va jamoatchilik tashkilotlari o'zaro hamkorlikda faoliyat yuritishi zarur.

Maqolada ko'rib chiqilganidek, yoshlar huquqbuzarligining oldini olish faqat nazorat va jazolash bilan emas, balki huquqiy tarbiya, ma'naviy-ma'rifiy ishlar, ijtimoiy

qo'llab-quvvatlash, bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish, axborot xavfsizligini ta'minlash va individual profilaktik yondashuv orqali samarali amalga oshiriladi. Ayniqsa, yoshlarning bandligini ta'minlash, ularni sport, ilm-fan, madaniyat va kasb-hunarga jalb qilish huquqbuzarliklarning kamayishiga xizmat qiladi.

Demak, yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda eng muhim vazifa — ularni qonunni biladigan, o'z huquq va majburiyatlarini anglaydigan, jamiyat oldidagi mas'uliyatini his qiladigan, vatanparvar va faol fuqaro sifatida tarbiyalashdir. Bunday yondashuv nafaqat huquqbuzarliklarning kamayishiga, balki huquqiy demokratik jamiyatning yanada mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. — Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni. 2014-yil 14-may, O'RQ-371-son.
3. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni. 2016-yil 14-sentabr, O'RQ-406-son.
4. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. 2008-yil 7-yanvar, O'RQ-139-son.